INLEIDING.

INLEIDING.

In zijn Inleiding tot het tweede deel van het Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum, dat op het einde van 1931 verscheen, schreef Prof. Heeres: „Of ik den tijd zal hebben het werk te voltooien....? In elk geval wordt door mij zorg gedragen, dat het reeds gecopieerde materiaal voor deel III benevens mijne aantekeningen zoo geordend is, dat een eventueele voortzetter van mijn arbeid zich daarin gemakkelijk zal kunnen oriënteeren”.

Dit citaat verraadt twijfel, en inderdaad was Heeres, wiens hart ondanks zijn talrijke bezigheden van geheel anderen aard toch steeds aan onze Koloniale Geschiedenis verpand bleef, reeds gedurende de geheele voorbereiding van het tweede deel niet meer de oude stoere werker. Doordat hij eenige malen om gezondheidsredenen de correctie voor geruimen tijd moest laten liggen, waren voor het afdrukken alleen drie volle jaren noodig, en hij was zich volkomen bewust, dat dergelijke onderbrekingen een werk niet ten goede komen. Dit bewijzen zoowel het slot van zijn Inleiding als de 24 bladzijden aanvullingen en verbeteringen, die hij als Aanhangsel aan dat tweede deel toevoegde. Desondanks voelt schrijver dezes zich gedrongen zijn bewondering en waardeering uit te spreken voor de groote kennis en het juiste inzicht, die ook uit dit werk weer blijken, en hij moge hier een eeresaluut brengen aan de nagedachtenis van den geleerde, die zulk verdienstelijk werk leverde op het terrein onzer zoo lang stiefmoederlijk bedeelde Koloniale Geschiedenis.

Na Heeres' heengaan stelde Mevrouw Heeres—Van Troostenburg de Bruyn die stukken, welke op het Corpus betrekking hadden, ter beschikking van het Bestuur van het Koninklijk Instituut; ze bestonden uit een vrij groot aantal kopieën van nog te bewerken contracten, maar de aantekeningen, waarvan Heeres in zijn Inleiding had gesproken, ontbraken en zijn ook later niet aan den dag gekomen. In zijn vergadering van 17 December 1932 besloot het Instituutsbestuur met ondergeteekende in overleg te treden over de verdere uitgave der Indische contracten tot 1800. Bij de daarop volgende

besprekingen werd door genoemd Bestuur aangedrongen op een *spoedige* voortzetting, wat zeer begrijpelijk is, daar er reeds 25 jaar verlopen waren sedert het eerste deel van deze Instituutsuitgave was verschenen. En toen de nieuwe bewerker zich tot die verdere uitgave bereid had verklaard, gaf het Bestuur hem nog in overweging de inleidingen bij elk contract „zoo kort mogelijk te stellen, opdat de uitgave zoo min mogelijk wordt vertraagd.” Aan dien wenk heeft hij slechts in zooverre gevolg gegeven, dat de inleidende aantekeningen zeer kort gehouden of geheel weggelaten zijn, als de inhoud van een document voor zichzelf sprak, maar nimmer liet hij een historische uiteenzetting achterwege of besnoeide die te veel, indien zoodanige toelichting naar zijn meening voor het verstaan der juiste beteekenis van een contract, of van de omstandigheden, waaronder het tot stand kwam, noodig was. Een te groote beknoptheid van de geschiedkundige toelichtingen moest ook daarom vermeden worden, wijl dit in strijd was met den opzet van het werk, namelijk om de contracten niet slechts te zien als rechtstitels, „maar ook als zoovele mijlpalen op den weg, door Nederland in de ontwikkeling zijner koloniale macht in het Oosten afgelegd.”¹⁾

Het spreekt welhaast vanzelf, dat de bewerker van dit derde deel zich, om redenen van continuïteit, ook overigens zooveel mogelijk heeft gehouden aan de beginselen, die Heeres aan het werk had ten grondslag gelegd, zoowel wat het innerlijk als het uiterlijk betreft. Zoo heeft hij, om met het laatste te beginnen, de spelling der namen onveranderd overgenomen, en b.v. steeds Koromandel, Golkonda etc. geschreven, ofschoon hij elders liever Cormandel en Golconda schrijft. Zelfs zal men om die reden in den bladtitel steeds Oost-Indische Compagnie lezen, hoewel de eenige juiste spelling Oost-indische is. In die gevallen waar Heeres niet steeds consequent was, heeft zijn opvolger eigen inzicht den doorslag doen geven en dit heeft hem er toe gebracht in de titels en in de contracten zelf slechts de namen der plaatsen of gewesten, waarop het document betrekking heeft, vet te doen drukken, en dus niet de namen der contractanten. Aan het slot van elk stuk evenwel zijn steeds de namen der onder-teekenaars en van de plaats van onderteekening vet gedrukt.

Als grondslag van zijn uitgave nam Heeres de Contractboeken der Kamer-Amsterdam, aangevuld door de verzamelingen der Kamer-Zeeland, reeds uit literatuur bekende contracten en die, welke

¹⁾ Corpus II, blz. XXII.

te vinden zijn in de zoo waardevolle „Overgecomen brieven uyt India” op het Rijksarchief.¹⁾ Deze werkwijze heeft zijn opvolger overgenomen, doch hij is, wat het onderzoek der Overgecomen brieven aangaat, nog een stap verder gegaan dan Heeres. Deze raadpleegde de registers dier brieven, voor zooveel voorradig, daar nu eenmaal het doorlezen van de geweldige hoeveelheid brieven zelf une mer à boire is. Daarbij heeft hij evenwel verschillende contracten, die niet afzonderlijk geregistreerd waren omdat zij deel uitmaakten van den tekst der brieven, over het hoofd gezien. Thans is een andere methode gevolgd, door aan het Landsarchief te Batavia een afschrift te vragen van het register van alle door de Compagnie gesloten verdragen en overeenkomsten, en die lijst te vergelijken met de Contractboeken en de andere hierboven genoemde bronnen. Zoo bleek, welke contracten, met welke landen en uit welke jaren, nog ontbraken, en dan behoeften slechts de brieven uit dat jaar en van dat gewest onderzocht te worden. Ook dit bleef nog een tijdroovende taak, die echter rijkelijk werd beloond. Immers niet alleen konden op deze wijze alle in het Bataviasche register genoemde documenten uit de behandelde periode worden opgespoord, maar bovendien kwamen van een aantal wel in de Contractboeken voorkomende overeenkomsten een of meer afschriften aan het licht — een enkele maal zelfs zes of zeven — wat van groot nut was bij het verklaren van corrupte tekstplaatsen. Heeres had er al eenige malen op gewezen, dat de officieele Contractboeken-Amsterdam zeer slordig zijn gecopieerd; door meer afschriften tot zijn beschikking te hebben kon thans de bewerker een aantal onbegrijpelijke lezingen of fouten in de dateering terecht brengen.

Uit de in dit deel behandelde periode vindt men in het Compagniesarchief een groot aantal overeenkomsten van zuiver commerciëlen aard, meestal aangegaan met particuliere inheemsche kooplieden uit Voor-Indië; deze zijn niet opgenomen, daar het Corpus een verzameling *politieke* contracten is.

Toen Heeres zijn eerste deel in het licht gaf, sprak hij het voornemen uit om alle contracten tot 1811 in drie deelen van denzelfden omvang uit te geven.²⁾ In verband daarmede moge hier allereerst worden opgemerkt, dat het eindjaar 1811 — aanvang van het Engelsche interregnum — thans is vervangen door 1800 — einde van de Compagnie en overgang der Koloniën aan den Staat — wat een

¹⁾ Corpus I, blz. XXII en volgende.

²⁾ Ibidem, blz. XXXI.

logischer terminus ad quem is.¹⁾ Verder blijkt uit dit derde deel, hoezeer Heeres bij de aanvaarding van zijn taak zich heeft vergist in den omvang daarvan: hij meende met drie deelen te komen tot 1811, terwijl het derde deel slechts loopt tot 1691. Die misrekening was haast onvermijdelijk. Immers Heeres kon zijn raming slechts gronden op den omvang van de Contractboeken-Amsterdam en hij sprak daarbij de verwachting uit, dat die boeken op den duur steeds nauwkeuriger zijn bijgehouden, zoodat ten slotte alle overeenkomsten daarin zijn opgenomen.²⁾ Het tegenovergestelde is echter het geval gebleken en vooral voor de 18de eeuw stuit men op steeds grooter hiaten. Terwijl er vrijwel geen jaar omgaat, waarin de Compagnie niet een of meer nieuwe verdragen afsluit of oude bevestigt, is in het Contractboek-Amsterdam IV eenmaal zelfs voor een periode van tien jaar — 1743 tot en met 1752 — geen enkel stuk ingeschreven. Hoeveel deelen de serie tot 1800 nu wel zal omvatten, kan nog niet met zekerheid worden gezegd; dit hangt af van den oogst, dien het verdere onderzoek der Overgecomeu brieven zal opleveren. Maar stellig dient op 5 à 6 deelen te worden gerekend.

Ging deel I tot 1650 en deel II tot 1675, de bewerker van het derde deel leefde eenigen tijd in de illusie, tot 1700 te kunnen komen. Al spoedig evenwel bleek hem, dat het daartoe noodig zou zijn dit deel een 50 procent grooter te maken dan de circa 40 vel der beide vorige deelen. Aan den normalen omvang vasthoudende — ook de gewone jaarlijksche Bijdragen van het Koninklijk Instituut tellen 40 vel druks — werd dan 1691 de uiterste grens. Vergelijkt men nu de drie verschenen deelen van vrijwel gelijken omvang, dan geeft het eerste de contracten over 54 jaar — medio 1596 tot medio 1650 —; deel twee bestrijkt 25 jaar — November 1650 tot October 1675 — en deel drie slechts 16 jaar — Januari 1676 tot December 1691 —. Deze vermeerdering van de stof is in hoofdzaak het gevolg van de buitengewone expansie der Compagnie in de tweede helft van de 17e eeuw, waardoor haar relaties met verschillende vorsten en staten zich belangrijk uitbreidden en het aantal overeenkomsten evenzeer toenam. Men moet evenwel niet uit het oog verliezen dat die toeneming, ofschoon van zeer veel beteekenis, toch niet zóó groot is, als men op het eerste gezicht uit de hiervoor gegeven vergelijking zou afleiden.

¹⁾ Het Bestuur van het Koninklijk Instituut heeft thans in beginsel besloten, de contracten uit de 19de en 20ste eeuw ook uit te geven.

²⁾ Corpus I, blz. XXXI.

Want niet slechts zijn de beide voorafgaande deelen niet geheel volledig, maar de contracten uit de eerste jaren zijn ook veel beknopter gesteld. Tegen het naderen van de 18de eeuw wordt men ook in Indië breedspakiger en men gaat er, met den toenemenden invloed der Compagnie, ook meer op details letten. De beide omvangrijkste contracten uit deel I beslaan respectievelijk $7\frac{1}{2}$ en 8 bladzijden druks; in deel II komen reeds 4 contracten voor van meer dan 8 bladzijden, met een maximum van 10; deel III bevat overeenkomsten van 10, 11, 13, 15 en 18 bladzijden druks. Maar dit neemt niet weg, dat ook het *aantal* contracten en de *belangrijkheid* er van zeer sterk is toegenomen. Wat de aantallen betreft, geeft het eerste deel 192 documenten over 54 jaar, of gemiddeld ruim $3\frac{1}{2}$ per jaar; deel II geeft er 171 over 25 jaar, dus bijna 7 per jaar, terwijl deel III er 177 bevat over 16 jaar, of nog iets meer dan 11 per jaar.

Ook de inhoud der contracten bewijst den sterk toenemenden invloed der Compagnie in deze jaren, speciaal in den Archipel. Belangrijke staten als Ternate, Tidore en andere in de „Oostersche kwartieren” worden officieel haar leenstaten en de beide machtige rijken op Java, Mataram en Bantam, erkennen haar als hun „schuts- en schermheer”, verleenen haar het absolute handelsmonopolie, staan belangrijke stukken van hun territorium af en krijgen beide in hun hoofdstad een kasteel met een Nederlandsche bezetting. Zoo geeft dan dit deel van het Corpus door aantal, omvang en inhoud der contracten een nieuw en goed gedocumenteerd bewijs van de enorme macht, welke een particuliere handelsvereeniging — wat de Oostindische Compagnie toch in wezen was — in onze gouden eeuw wist te bereiken.

Het is den bewerker een aangename plicht, zijn hartelijken dank uit te spreken voor de ondervonden medewerking, zoo van de ambtenaren van het Rijksarchief in Den Haag als van den Landsarchivaris in Nederlandsch-Indië. Ten slotte mag ook een woord van hulde aan het adres van de drukkerij voorheen H. L. Smits niet ontbreken, voor haar zeer snelle en accurate werk.

Den Haag, Februari 1934.

F. W. STAPEL.